

КУЛТУРНО-ПОЗНАВАТЕЛЕН МАРШРУТ „ОРФЕЙ И ОРФИЗМЪТ В РОДОПИТЕ“

ЗОРНИЦА ТОДОРИНСКА, ПЕЛО МИХАЙЛОВ

CULTURAL INFORMATIVE ROUTE „ORPHEUS AND ORPHISM IN THE RODOPI MOUNTAINS“

ZORNITSA TODORINSKA, PELO MIHAILOV

The represented cultural informative route „Orpheus and orphism in the Rodopi Mountains“ includes sights connected with mythical Orpheus and tracial orphism. It's target is to diversity the tourist product in the field of cultural tourism. It includes fifteen sights in the Rodopi Mountains which are situated in the territory of four administrative regions and lastes for four days.

Увод

Културният туризъм заема водещо място в страни като Франция, Италия, Испания, Гърция и др. Пътуванията на американски и японски туристи към нашия континент са предизвикани в голяма степен от интереса към европейската култура. Прогнозите на Световната организация по туризма сочат, че към 2020 г. културният туризъм ще бъде водещ в света.

Ограничените капацитетни възможности за развитие на морския рекреативен туризъм по Черноморското ни крайбрежие и проявлението на редица тенденции в развитието на туризма в България, са основание туристическият бранш да насочи вниманието си към планинските райони.

Родопите притежават значителни ресурси за развитие на културно-познавателен туризъм. Но трябва да се отстранят недостатъците, които задържат това развитие – неравномерно разпределение на материално-техническата база, отсъствие на туристическа база в места, богати на природни и антропогенни ресурси, недостатъчна адаптация на отделни туристически обекти за нуждите на културния туризъм, ниска туристическа култура на местното население и др.

В статията е представен културно-познавателен маршрут „Орфей и орфизмът в Родопите“, включващ най-важните и лесно достъпни обекти, оставени от траките, свързани с Орфей и религията им (орфизъм). Подходящ е за туристи, предпочитащи алтернативните видове туризъм. Той е за малки групи от 5–10 човека. Заради трудността на пешеходните преходи е необходимо всички туристи да са с добра физическа издръжливост. Превозното средство може да е лек автомобил (при група до 10 човека – два

или три) или микробус, с оглед на по-лесен достъп до обектите. Групата може да пътува организирано, с транспорт на туристическа фирма, водена от неин екскурзовод. Удачен вариант е и неорганизирано пътуване, като маршрутът се следва по специално издаден пътеводител, с факти за обектите по него. Той е изграден върху територията на четири области: Пловдив, Смолян, Кърджали и Хасково и с обекти от осем общини: Пловдив, Смолян, Девин, Момчилград, Черноочене, Кърджали, Маджарово и Асеновград.

Орфей и орфизмът

Орфей (Orpheus) е певец, поет, лечител, музикант и пророк. Традицията му приписва основаването на Дионисиевите и Елевзинските мистерии, авторството на хероическата метрика и чудотворството. Сред учениците му са Херакъл, Мидас, Евмолп, Лин и Музей. Орфей е създател на орфизма, чиято космогония и митология са отразени в т. нар. Орфически химни. Името му се споменава за пръв път от елинския лирик Ибик в средата на VI в. пр. н. е. Първите изображения на Орфей го представят увенчан с лавров венец, без брада, с лира в ръка, вперил поглед в слънцето. Трите най-известни епизода от митичния живот на Орфей са: пътуването му с аргонавтите до Колхида в търсене на златното руно, неуспешният му опит да изведе любимата си Евридика от подземния свят и разкъсването му от менадите на Дионис. Родината на Орфей е Тракия. Царската династия, от която произлиза се локализира на три места: източно от устието на р. Хеброс в Тракийския Херсонес; източно от устието на р. Нестос, в по-късната Мароней; западно от устието на р. Стримон в Пиерия. Орфей е известен като цар на одрисите, бистоните и едоните. Той е син на цар Ойагър, владетел на Тракийския Херсонес, и на музата Калиопа. Животът на Орфей протича в Тракия. Там той има ключова позиция в религиозното мислене на населението. В балканския и българския фолклор Орфей е овчар, певец, поет и герой-закрилник. Тези черти на древния митичен персонаж са най-трайно съхранени в устната народна култура на родопското население [5].

Тракийският орфизъм е аристократично устно учение в древна Тракия. Дава идейните корени на елинския орфизъм, но се различава от него. Тракийският орфизъм се разполага между II хил. и VI в. пр. н. е., а и след това. В основата му е идеята за самоусъвършенстването. Тя се реализира на две равнища. Първото е аристократично и е свързано с посветените в свещеното знание. Второто е народностно и е свързано с онези, които знаят за учението, но остават непосветени или са просто негови привърженици. Тракийският орфизъм съчетава култа към слънцето и култа към земята. Той се изповядва в затворени мистериални мъжки общества. Разпространява се в безкнижна среда чрез мелодекламативно рецитиране и чрез внушения на символен свещен език [1].

Културно-познавателен маршрут „Орфей и орфизмът в Родопите”

Началната точка на маршрута е гр. Пловдив. Започва с пешеходен тур до Античния театър и площад „Джумаята“, където се провежда беседа за връзката на Орфей с пловдивските хълмове, описана от Никола Гигов [3]. Тук Орфей създал тържествата, наречени „Трескея“. Центърът на Орфеевата школа е бил до Джумаята. На Хълма на нимфите (дн. Джендем тепе) е имало

храм на Аполон. На Кренис (Извор)(дн. Бунарджика) е била издигната статуя на Херкулес, с когото Орфей пътувал заедно за Колхида. На Евмолпиевия хълм (дн. Таксим тепе) е бил Акрополът. На Орфеевия хълм (дн. Джамбаз тепе) е Античният театър.

Втората точка от маршрута е „Градината на Орфей“ в с. Солища, общ. Смолян. Разстоянието до там е 90.7 км, а времето за пътуване е 2 часа и 10 минути. В нея са събрани редки растения от родопската флора. Там цъфти уникално растение, запазило се повече от 10 000 години. Названието му е *Haberlea rhodopensis* (родопски силивряк), но го наричат и Орфеево цвете. Легендата разказва, че то поникнало от сълзите на митичния Орфей, който скърбял по любимата си Евридика. Орфеевото цвете е единственият растителен вид в света, който изпада в анабиоза (мнима смърт).

Следващата точка е с. Гела, общ. Смолян, където се смята, че е роден Орфей. Пътят до там е с дължина 7.7 км и се изминава за 15 минути. Тук може да се предложи обиколка с беседа за фактите, доказващи връзката на Орфей със селото. Предвижда се и свободно време за разглеждането му.

Следва пътуване по маршрута Гела – Широка лъка – Тешел – с. Триград, общ. Девин. Разстоянието е 41.2 км, но се изминава за 1 час и 10 минути. Причината е третокласният и тесен път. Минава се през Триградското ждрело, чиято обща дължина е 7 км. Същинското ждрело е само 2–3 км и представлява отвесни скали, които ограждат течението на река Триградска. Тя влиза в пещерата „Дяволското гърло“ и след 530 м излиза като голям карстов извор. Програмата включва разглеждане на пещерата „Дяволското гърло“ – на 1.5 км северно от с. Триград. За нея има много легенди. Една от тях гласи, че оттук Орфей се спуска в подземното царство на Хадес, за да спаси любимата си Евридика. След това групата има свободно време. Туристите могат по избор да се изкачат до Харамийската пещера или да посетят конната база в Триград. Харамийската пещера е в близост до „Дяволското гърло“. Не е благоустроена, но се използва за пещерен туризъм. Във вътрешността ѝ може да се проникне само със специална екипировка, осигурена от пещерен клуб „Силивряк“. Посещенията са по предварителна заявка. В конната база в с. Триград за туристите са осигурени учители по езда и опитни инструктори. Организирант се едnodневни, трidневни и многодневни преходи с коне.

Когато посещението съвпадне с фестивала „Орфически мистерии“, престоят може да се удължи с един ден. „Орфически мистерии“ се провеждат всяка година в края на юли. Съчетават езически ритуали и мистика, пресъздават фолклор от различни епохи и версии на мита за Орфей, кукери и нестинари. Гостите на тържествата са не само зрители, а и участници в ритуалите. Програмата включва ритуално посрещане на слънцето, чайна церемония с мурсалски чай, жертвоприношение и ритуално белязване по челата с кръв от жертвеното животно, масово къпане в Триградска река и др. Пещерата „Дяволското гърло“ е естествен декор при интерпретацията на мита за слизането на Орфей в ада. Туристите могат да нощуват в следните къщи за гости в с. Триград: „Зора“ (с 10 легла), „Росица“ (със 7 легла), „Крушата“ (с 6+3 легла), „Здравец“ (с 15 легла) и „Елиза“ (с 6 легла).

На сутринта групата отпътува за Смолян. Разстоянието е 44.4 км и според спецификата на пътя се изминава средно за 1 час и 15 минути. Планирано е посещение на Историческия музей в града, от сградата на който се открива панорамна гледка към старата и новата му част и към родопските върхове Перелик, Карлък и Соколица. Посещението на музея е най-бързият начин за запознаване с хилядолетната история на Средните Родопи.

Следващата точка е светилището до с. Татул, общ. Момчилград, където се смята, че е гробът на Орфей. Разстоянието от Смолян е 108.7 км, а времето за пътуване е 3 часа. Пътят минава през Ардино, Кърджали и малко след Момчилград има отбивка, на 11 км от която се намира с. Татул. Превозното средство се оставя на специално изградения паркинг. По пътека, достъпна дори за трудно подвижни хора, за 7 минути се стига до скалната гробница. Тук има информационен център, откъдето могат да се купят сувенири за светилището. То се намира в местността Кая башъ. Комплексът се състои от древно езическо светилище и средновековна крепост. На най-високото място има гроб с ориентация изток-запад, всечен в канара, оформена като пресечена пирамида. Предполага се, че светилището е от XII в. пр. н. е. Освен за пренасяне на жертви на древните тракийски божества, то е било средище за наблюдение на изгрева и залеза на Слънцето в определени дни от годината. За това подсказва и формата му – полукръг, наподобяващ изгряващо слънце. В скалата, приютила светилището, са изсечени стъпала, водещи към върха ѝ, където има саркофаг с дължина 170 см. Известно е, че траките са почитали слънцето и обредността им е свързана с този култ. Иван Венедиков и Николай Виходцевски първи изказват хипотезата, че тук е погребан самият Орфей [2]. Напоследък същото твърдение изказа и Николай Овчаров [4].

Следващата точка от маршрута е с. Чобанка, общ. Момчилград. Разстоянието от Татул е 10.8 км и се изминава за 20 минути. Тук може да се види тракийското светилище Харман кая. Намира се на 2 км източно от селото. Светилището е на ниско плато около малка пещера. Във външното свещено пространство са разположени изсечени в скалите площадки, определяни и като места за наблюдения на слънцето.

Групата обратно през с. Татул и Момчилград се отправя за Кърджали. Разстоянието дотам е 37.5 км и се изминава за 50 минути. В града е предвидено посещение на Историческия музей. След това по желание може да се избере посещение на стената на яз. „Кърджали“ или вечеря на брега. Групата може да ношува в един от следните хотели в града: „Ардастрой“ *** (19 легла), „Арпезос“ *** (130 легла), „Устра“ *** (94 легла), „Перперикон“ *** (54 легла) или намиращия се на 7 км „Главатарски хан“ *** (50 легла).

На сутринта групата тръгва за Перперикон. Разстоянието до там е 22 км, пътува се 35 минути. Превозното средство се оставя в подножието на хълма, на който, 2 км по-нагоре, се намира древният град. Перперикон се простира върху скален масив. Речната долина на близката Перперешка река е създала условия за живот още в дълбока древност. Туристът не може да се отърси от чувството за безсмъртие и за безкрая на времето, когато започне по скалните пътеки да навлиза в мегалитния хълм, върху който се простира датираният

на 8000 години Перперикон. През това свещено място са минали всичките известни цивилизации. Николай Овчаров твърди, че тук е било прочутото светилище с прорицалище на тракийското божество Дионис (Загрей). На този бог тракийските жреци принасяли жертви, за него пеели орфически химни [4].

Следващата точка от маршрута – кромлехът при с. Долни Главанак, общ. Маджарово, е на разстояние 31.5 км, дотам се пътува 50 минути. Превозното средство се паркира в селото. Обектът се намира на 1 км на запад. Това е единственият кромлех в България. Открит е през май 1998 г. Изграден е на билото на малко възвишение. Кромлехите са мегалитни паметници от подредени в кръг камъни, които се срещат на много места в Европа, а най-популярният е Стоунхендж. Границите на съоръжението са фиксирани от вертикално издигнати, пирамидално оформени блокове от вулканична скала, високи по 1,50–1,70 м, с осреднени размери при основата – 0,80 x 0,50 м. Описват неправилна окръжност с диаметър 10 м. Изправени са запазени 9 блока, 3 са паднали близо до мястото, на което са стояли, още два или три липсват. Между вертикалните блокове хоризонтално са положени по-малки. Началото на използването на мястото за култови цели се търси през VIII–VII в. пр. н. е. Начинът на изграждане и находките на обекта при с. Долни Главанак дават основания да бъде определен като паметник на тракийската мегалитна култура от типа на кромлехите. До откриването му по българските земи не беше известен друг паметник от този тип.

Групата се отправя към с. Ночево, общ. Черноочене, за да посети Пармакълъ кая. Пътят до там е 77.4 км и се изминава за 2 часа. Минава северно от яз. „Студен кладенец“, включва се в главния път Кърджали–Хасково, след с. Черноочене се отбива по пътя за Пловдив. Преди с. Ночево се отклонява вляво и по черен път след още 5 км се достига Памук махале. След около 400 м по пътека, водеща на изток, се прекосява обраслото с дъбова гора Улу-дере и се стига до комплекса Пармакълъ кая. Името идва от камък с форма на човешки пръст, стърчащ в средата на скален масив, в който са изсечени общо 43 трапецовидни скални ниши. Вероятно камъкът, приличащ и на фалос, е причината на Пармакълъ кая да бъде изградено светилище. Скалните ниши все още не са проучени. Имат трапецовиден профил с височина 70–90 см и широчина и дълбочина 30–50 см. Известно е, че траките са почитали слънцето и едва ли е случайно, че всички ниши са насочени на юг към него. Най-широко разпространена е тезата за използването им като погребални урни, но е възможно да са служили за поставяне на дарове към Бога-Слънце. Вероятно е да са използвани и за поставяне на вода, която е огрявана от слънцето, след което е придобивала свещена сила за вярващите в Бога-Слънце. Друго твърдение е, че младежите, посвещавани в тракийския орфически култ, издълбавали нишите на трудно достъпните места, като доказателство за своето възмъжаване.

След това групата се отправя към с. Женда, общ. Черноочене, за да посети скалния феномен Буюк тепе. Селото се намира на 16.9 км и до там се стига за 25 минути. От последните му къщи, вляво се вижда платовидният връх Буюк тепе, ограден със скален масив и стърчаща скала, висока 8 метра, с форма на гъба. В скалите са издълбани няколко ниши. Стени обграждат

върха от трите му страни, а от юг се вижда разрушена тракийска крепост. На така очерталото се плато в скалите има издълбани няколко скални чаши и един полукръг. В подножието на източната стена на крепостта е „израснала“ огромната скална гъба, на която също има издълбани няколко скални ниши.

Маршрутът продължава към с. Дъждовница, общ. Кърджали, където е природният феномен „Скални гъби“. Разстоянието до там е 26.7 км и се изминава за 45 минути. Незабравими емоции носи обиколката по течението на малък поток на 4–5 км преди с. Дъждовница. По черен път, превръщащ се в пътека, се слиза до чешма край потока. Гледките в този каньон са умопомрачителни. Това е природното образувание „Скални гъби“. По надвесените шеметни скали с невероятни форми се виждат отново трапецовидни ниши, които са изсечени на височина поне 50 м от основата им. По почти отвесния склон има естествени скални гъби, по които също са издълбани ниши. Явно това е било важно светилище в древността.

Следва връщане в Кърджали, като пътят до там е 12.5 км и се пътува 20 минути. Туристите имат свободно време преди третата нощувка. Групата може да нощува във вече изброените хотели в града.

На сутринта се тръгва към Пещерата-утроба. Тя се намира над хижа „Боровица“, в местността Тангардък кая над с. Пъдарци, общ. Кърджали. Разстоянието до х. „Боровица“ е 20.0 км, пътят е асфалтов и се изминава за 25 минути. Превозното средство се оставя до хижата. Маркирана пътека води до Пещерата-утроба. Маркировката обаче е лоша. Първо се минава покрай чешма с надпис на турски език. След около 10–15 минути, вдясно на един бор има стрелка с почти изтрит надпис „Вулвата“. След 40 минути се стига до маркировка от купчини камъни, тръгва се по скалиста пътека и се стига до пещерата. Пещерата-утроба е открита през април 2001 г. По времето на траките е оформена като вулва. Тунелът е с ориентация юг-север, с вход от юг. Пещерата е с дълбочина 22 м, височина 3 м и ширина 2,50 м. Първоначално карстовата кухня е била дълбока 16 м. Човешка ръка я доиздълбава във вид на женска утроба, като по стените ѝ се стича вода, която никога не пресъхва. Във вътрешния край на пещерата е издълбан олтар, символизиращ матка. Изненадата за непосветения турист настъпва точно на обяд. Тогава през процеп в тавана прониква слънчев лъч, проектиращ се на пода като фалос, който постепенно се удължава към олтара-матка. Но само през определено време на годината, когато слънцето е ниско над хоризонта, лъчът е достатъчно дълъг, за да „оплоди“ матката. Според изчисленията това е възможно единствено през месеците януари–февруари. Няма съмнение, че става дума за Пещерата-утроба – древен храм на траките, където са се провеждали божествените мистерии, наречени Дионисиеви оргии. В орфизма култовите места винаги са на връх в планина, в пещера с течаща вода, която за траките е символ на зачатие. Откритието доказва, че орфизмът е издигал в култ Бога-Слънце, който опложда в пещера подземната Богиня-Майка. Такава пещера-утроба, която онагледява орфизма, досега не е намирана никъде по света. Подобни пещери има в Делфи и на о. Самотраки, но те не са така прецизно оформени.

Следващата точка е скалният масив „Белинташ“, който се намира до с. Сини връх, общ. Асеновград. Отбивката е по пътя Кърджали–Асеновград. До селото има 79.6 км, които се изминават за 1 час и 20 минути. С кола се стига до подножието на хълма. От там до платото се вие тясна пътечка, по която за 15 минути се стига догоре. „Белинташ“ е естествено защитен обект, с отвесни скални откоси от всички страни. Предполага се, че е едно от големите светилища на траките. „Белинташ“ е скалисто плато с наклон на юг. Върху повърхността му личат дупки, ямички, ниши и улеи с различна големина, форма и дълбочина. В скалите са изсечени и два кладенеца. В този лабиринт някои изследователи виждат тракийска астрономическа обсерватория.

Групата се връща в подножието на хълма, от където се отправя към с. Мостово, общ. Асеновград. Разстоянието до там е 4.8 км, което с автомобил се изминава за 8 минути. От тук започва най-дългият пешеходен тур по маршрута. Село Мостово е в рида Добростан. На 300 м югоизточно от него, се намира равна поляна, осяяна с иманярски изкопи. Южно от нея минава стар път с посока северозапад–югоизток. Той изкачва хребета на склона и стига до голяма, силно ерозираща скала, с височина 20 м и дължина 50–60 м. От скалата стар път върви по билото на хребета нагоре към местността Тиклата. След достигане ѝ, по разклонение наляво се върви в южна посока по билото на височината Градище. След преодоляване на най-високата ѝ част, пътят се спуска в източна посока. Вдясно остава голям скален отломък. Спускането по хребета продължава и не след дълго туристите са пред Караджов камък, който е тракийско скално светилище. Представлява скален масив с отвесни страни, които обграждат каменистото плато. Недостъпен е от всички страни, с изключение от югозапад, където има улей, ограничен от югоизток и северозапад с отвесни скали. Високо между тях е заклинен огромен скален блок. Цялото плато е осяяно с изкуствено издълбани кладенци, ямички, легенчета и корита с кръгла, елипсоидна, четвъртита или триъгълна форма, с различни размери и дълбочини. В скалата са изрязани площадки, ниши с полукръгли сводове, пещерички и др. Един интересен камък очертава причудливи контури на „главата на Богинята-Майка“.

След 4 часовия пешеходен тур групата потегля за Пловдив. След с. Горнослав се тръгва по главния път Кърджали–Пловдив. За 1 час групата изминава 43.6 км. и стига до изходната точка на маршрута – Пловдив.

Туристическа програма

Първи ден: 08.00 ч. Пешеходен тур до Античния театър и пл. „Джумаята“ в Пловдив. 08.30 ч. Потегляне за с. Солища. 10.45–11.30 ч. Пристигане в Солища. Посещение на „Градината на Орфей“. Отпътуване за с. Гела. 11.45–15.00 ч. Пристигане в Гела. Беседа и свободно време. Отпътуване за с. Триград. 16.10–16.30 ч. Пристигане в Триград и разглеждане на пещерата „Дяволското гърло“. Свободно време. Нощувка.

Втори ден: 08.00 ч. Отпътуване за Смолян. 09.15–10.20 ч. Пристигане в града и разглеждане на Историческия музей. Отпътуване за с. Татул. 13.20–14.20 ч. Разглеждане на светилището в Татул. Отпътуване за с. Чобанка. 14.40–15.00 ч. Разглеждане на светилището Харман кая. Потегляне за

Кърджали. 15.50–16.50 ч. Разглеждане на Историческия музей в града. Свободно време. Нощувка.

Трети ден: 08.00 ч. Отпътуване за Перперикон. 08.40–10.40 ч. Посещение на Перперикон. Отпътуване за с. Долни Главанак. 11.30–12.10 ч. Кратък пешеходен тур до кромлехът при Долни Главанак. Отпътуване за с. Ночево. 14.15–14.30 ч. Посещение на Пармакълъ кая. Отпътуване за с. Женда. 14.55–16.00 ч. Посещение на Буюк тепе. Отпътуване за с. Дъждовница. 16.45–17.00 ч. Посещение на „Скални гъби“. 17.00–17.20 ч. Връщане в Кърджали. Свободно време. Нощувка.

Четвърти ден: 08.00 ч. Потегляне за х. „Боровица“. 08.25–11.00 ч. Пристигане до хижата и едночасов пешеходен тур до Пещерата-утроба. Връщане до хижата. Отпътуване за с. Сини връх. 12.35–13.20 ч. Разглеждане на „Белинташ“ и отпътуване за с. Мостово. 13.25–17.25 ч. Разглеждане на Караджов камък. Отпътуване за Пловдив.

Заклучение

Представеният културно-познавателен маршрут, показва най-въздействащите запазени обекти в Родопите, свързани с Орфей и орфизма. След задълбочени, включително и теренни, проучвания могат да се направят следните бележки и препоръки:

1. При всички изброени обекти проблем е достъпът до тях. Пътеките се нуждаят от укрепване, подновяване и поставяне на маркировка. На повечето места липсват информационни табла.

2. Сериозна слабост е липсата на реклама. За повечето обекти се знае малко или нищо, което ограничава експлоатацията им от туристическата индустрия. Например кромлехът при Долни Главанак не е достатъчно популяризиран, въпреки че е единствен по рода си в България.

3. Необходимо е изграждането на туристическа инфраструктура: паркинг при Перперикон, пунктове за почивка и чешми по пътя от х. „Боровица“ до Пещерата-утроба и др.

Маршрутът „Орфей и орфизмът в Родопите“ като туристически продукт може да се доразвие. В него могат да бъдат включени обекти, които не са свързани с Орфей и орфизма, но притежават висока атрактивност – например старите римски и византийски крепости и пътища в Родопите. Или териториалният обхват да се разшири, като се включат обекти от „Долината на тракийските царе“, Ямболско и Черноморието. По този начин ще се получи културно-познавателен маршрут с продължителност 6–7 дни.

Литература

1. Василева, Майя. Тракийски орфизъм. – В: Кратка енциклопедия „Тракийската древност“. Отг. ред. Димитър Попов. С., Аргес, 1993, 287–288.

2. Венедиков, Иван, Николай Виходцевски. Две неизвестни гробници в земите на одрисите. – Известия на Бълг. истор. д-во, № 28, 1972, 5–24.

3. Гигов, Никола. Орфей и Тракия. С., Алтея, 2006.

4. Овчаров, Николай. Перперикон : Цивилизация на скалните хора. С., Борина, 2005.

5. Фол, Александър. Орфей. – В: Кратка енциклопедия „Тракийската древност“. Отг. ред. Димитър Попов. С., Аргес, 1993, 204–205.